

Dannelse gennem misdannelse

Umodenheden og de totalitære former hos Gombrowicz. Fascismen og totalitarismen behøver ikke længere støvletramp og geværild for at gøre sig gældende. Den overvintrer som aldrig før i sproget, i kulturens og mediesamfundets stereotyper, i opdragelsen, i omgangsformen. Dette gør den polske forfatter Witold Gombrowicz mere aktuel end nogensinde.

barngæthed, men som et grundelement i det at være og blive et menneske i et socialt og politisk fællesskab. Umodenheden forlader vi aldrig, selv ikke når vi har nået det voksne prædikat 'modenhed'. Vi vender ikke kun tilbage til umodenheden for at komme ud på den anden side.

Gombrowicz komplementeres her af den franske forfatter André Malraux der i sine *Antimemoirer* gengiver en samtale han har haft med en præst, om hvad skriftemålet har lært ham om menneskene. Han svarer at man lærer to ting: «For det første er menneskene langt mere ulykkelige, end man tror [...] og dernæst [...] er det en grundlæggende kendsgerning, at der ikke eksisterer voksne mennesker.»⁷

Nedenunder eller ved siden af det autonome subjekt sætter Gombrowicz umodenheden, ungdommeligheden og underlegenheden som steder for udforskning af en art «mindre eksistentialisme». Han begynder ikke med en humanistisk position der dømmes om det gode og onde. Hvis mennesket er et resultat af sociale normer, strukturer og konventionelle former, må litteraturen og kunsten gøre ophold ved mennesket som ufærdig deformitet.

Umodenheden hører til uskylden, naiviteten og nederlaget. Aksel Sandemose skrev at «nederlagene skal opp i lyset, ikke graves ned. Det er på den måde man blir menneske.»⁸ Hvis umodenheden og nederlaget får lov at stå tilbage som en negativitet, står den i fare for at ende som en fortrængt egenskab der før eller siden tager hævn. Vi vil alle være vellykkede, stolte, modne og sejrende mennesker. Umodenheden skal frem i lyset for dens erkendelsespotentialer er overset. Den viser os hvordan mindreværd sætter sit præg på det sociale spil allerede fra skoleårene og hvordan en intens narcissisme får indre usikkerhed til at slå om i ydmygelse og hån af den anden.

Da umodenhed fra efterkrigstiden og til idag fejres i både TV-serier og bøger, skulle man tro at Gombrowicz hovedværk udgør en vigtig samtalepartner. Men sådan er det ikke. Og det er sikkert forståeligt eftersom *Ferdydurke* ikke behandler emnet på samme måde som vore dages TV-serier, men stiller det i et nyt og mere sammensat og komplekst lys. De totalitære tilbøjeligheder aflæses i den måde modenheden diskvalificerer umodenheden, der slår om i sin egen perversion. Fælles for middelklassen og arbejderklassen er at de begge bruger mindreværd og underlegenhedsfølelsen til at hævde sig selv.

Men det stopper ikke her. Gombrowicz vil mere: For ham bereder kampen mod renhedsmoralens forstening vejen for en underliggende sadisme som lever i de gensidige forhold. Ikke engang borgerskabets civile courage er nogen garanti for udslettelse af fascisme. Vi må ikke glemme at fascismen vokser frem af en intens narcissisme styret af uproduktive energier, følelser og affekter, en narcissisme der kun er blevet større under billedmediernes digitalisering og det moderne arbejdslivs performative karaktertræk.⁹ En accelererende billed- og mediekultur og et samfund der betragter alle menneskelige relationer gennem en økonomisk nyttelegik, tapper sproget for emotionelle nuancer og tankebesindighed og skaber samtidig

en stadig større opsøret bank af følelsesmæssig energi der ikke bearbejdes forståelsesmæssigt men henslummer som rent begær. I performancekulturen er skørhed, kynisme, rastløshed, fremmedhed og maniskhed ikke længere negative følelser men en integreret del af den sociale og økonomiske værdiskabelse. Som Peter Laugesen skriver i sin tekst om Francis Bacons malerkunst som har mange fællestræk med Gombrowicz' sans for deformiteter og forvridninger af sprog og karakterer: «Paranoia er ikke længere mekanisk men organisk.»¹⁰

NUMSEN KOMMER: KAMPEN MOD EGENTLIGHEDENS JARGON

Da *Ferdydurkes* hovedperson Joseph Kowalski, efter at have besøgt professor Pimko, føres tilbage til sin skoletid som 17-åring, møder vi to kliker der repræsenterer dels ungdommens renhed og dels den perverse modenhed. Disse holder hinanden på struben. Slaget ledes af Syphon, renhedens ypperstepræst og fortaler, og Kneadus, der befinder sig på obkøntetens side med en sær tiltrækning til landarbejderkarle. Joseph ender med at dømme slaget i en kamp om at lave grimasser mellem de to ledere hvor de frembringer det ene ansigt efter det andet i et forsøg på at tvinge den anden part til underkastelse. Senere kommer bagdelen på banen.

Numsen, nederlaget og umodenheden bliver den nye kur mod en verden der skrumpes ind til en skolemester.¹¹ Nietzsche sagde at vi må tænke mod maven, Gombrowicz at vi må være modtagelig for numsen. Og numsen er ikke kun en røv, men et modsprog og et menneskeligt bagtæppe som gør det muligt og se hinanden påny. Numsen kommer, numsen breder sig ind i den sociale orden med kosmisk kraft. Gombrowicz skriver: «Den kæmpemæssige infernalske numse lyste og gennemlyste oppefra som et universets definitive tegn, en nøgle til alle gåder, en sidste tingenes nævner [...] Den var ophængt ved selve himmelrummets højdepunkt og kylede sine gyldne og sølverne stråler over hele jammerdalen og ud over alle horisonter.»¹² Denne omvendte Pippi Langstrømpe-filosofi er ikke kun for sjov, men en jagt på deformiteternes alternative perspektiver der via gestikker, skrig, affekter og slag udfordrer fornufften og dens former. I kølvandet herpå møder vi formuleringer som «pågribelse og videre sammenkrøllen» og «Filidor med barn bag øret» og «Forførelse og videre indgennem i ungdom». Numsens stråler handler om ikke at glemme kroppen. På hvilken måde eksisterer kropsdelen i vores forståelse, i vores sociale omgang?

Uden kropsforståelse og følelsesmæssig indlevelse forstener fornufften. Den farlige modenhed tager over. Men det som er en fare, er også en mulighed og sådan går det frem og tilbage med numsens indtog. Et sted siger Gombrowicz at det vigtigste ikke er at dø for en idé, en stil, en tese, et valgsprog.¹³ Her kan man få brug for numsen for ikke at lade den ophøjede passion tage over. Man må være et passioneret menneske, men man må også have distance til sit eget idealiseret begær. Den stærke passion kan nemt slå om i sin modsætning. Og Gombrowicz tænker ikke først og fremmest på den radikale terrorist, men

selvforståelsen som den opbygges i skoleårene og videre i de sociale relationer. Personligheden fødes i det øjeblik vi konfronteres med de andre. Hvis mennesket har en verden er det kun gennem mødet med den anden. Det som findes i menneskets indre, hendes jeg, er et kaos, et broget virvar af kræfter.

Sproget i *Ferdydurke* er en sær opvisning i at udgå hver tendens til egentlighed, til renhed, det, som let klæber sig til forestillinger om modenheden.¹⁴ I sit gudløse univers trækker Gombrowicz store veksler på Sartres eksistentialisme og kvalmens kontingens men han trækker den alt for langt. Hvis fornumsningen (Peer Hultbergs elegante oversættelse) af sproget kan læses som en modstand mod modenhedens psykologi og dens skjulte perversioner (herunder dens totalitære og fascistoide tendenser, men med dens umodne latterhyldelse) giver *Ferdydurke* også indtryk af en ejendommelig tomhed og dyrkelsen af en intethed.

Ferdydurke er på mange måder en mærkværdig og naragtig bog der yder et overraskende realistisk portræt af 1930'ernes Polen, men også af vore dages omsiggribende performancesamfund og dets heri indlagte spil styret af narcissisme og mindreværd. De tre dele der vedrører skolen, hjemmet og landkulturen illustrerer en serie af kulturelle og ideologiske kampe mellem forskellige klike-dannelser i det polske samfund. Skoledrengenes kamp om hvorvidt de skal være uskyldige og perverse, og de moderne foreldre der mundhugger om hvordan deres datter skal håndtere sin blomstrende seksualitet, og det konservative bondesamfunds kamp for at fastholde deres dominans over det subversive bondeproletariat der begynder at gøre sig gældende i kølvandet på den russiske revolution – er alle centrale temaer i *Ferdydurke*.

© norske LMD

1 Gombrowicz studerede jura fra 1922 til 1927 og tog en grad i jura, men fant det uinteressant hvorpå han studerede filosofi og økonomi fra 1927 til 1929 på Institut des Hautes Etudes Internationales in Paris.
2 Gombrowicz, *A kind of Testament*, Temple University Press, Philadelphia, 1973, s. 59.
3 *Dagbøgerne* der er på næsten 800 sider er oversat i sin fulde længde til svensk af Anders Bodegård og udgivet i 2004 på Bonniers forlag. På dansk findes kun dele af første bind oversat af forfatteren Peer Hultberg der også har stået for oversættelsen af *Ferdydurke*. Den danske oversættelse af *Ferdydurke* er udgivet på forlaget Arena 1967. Oversættelse ved Peer Hultberg.
4 Gombrowicz, *A kind of Testament*, se over, s. 65.
5 *Bacakay* findes i en svensk og en engelsk oversættelse.
6 Witold Gombrowicz, *Ferdydurke*, Forlaget Arena, København, 1967, s. 25.
7 André Malraux, *Antimemoirer*, bind 1, Forlaget Arena, s. 7.
8 Aksel Sandemose, *Varulven*, Aschehoug, Oslo, 1958.
9 «Det homogene produktions- og verdiregimet er motsetningsfyldt som vi har sett, fordi det ikke er i stand til å inkorporere sin egen eksistensgrunn. Dets begrunnelse emanerer fra den heterogenitet det benekter. Negativiteten ligger som en ubevisst kjerne i det homogene samfunnet.» Remi Nilsen, «Affektive strømmer, mannsfatansier og kropps-pansring. Om forholdet mellom fascisme og heterogenitet hos Bataille og Theweleit», AGORA, nr. 3, Oslo, 2005, s. 148.
10 Peter Laugesen, «Lille spejl på væggen der», KRITIK, nr. 101, København, 1993, s. 40.
11 *Ferdydurke*, s. 21.
12 *Ferdydurke*, s. 304.
13 *Ferdydurke*, s. 94.
14 Se Adorno, *Egentlighedens jargon*, Det lille forlag, København, 2006. Adorno kritiserer Heideggers filosofi og dens jagt på en særlig autenticitet fordi sprog og neologismer føder en jargon der rummer en indbygget forestilling om ægthed og renhed.